

שנה של פגיעות כלכליות בנשים

ברברה סבירסקי

ספטמבר 2002

נשים - הנפגעות העיקריות מן המדיניות הכלכלית

המדיניות הכלכלית של הממשלה בשנה האחרונה פגעה בכל הישראלים והישראליות בעלי/ות הכנסה בינונית ונמוכה. הנפגעות העיקריות היו הנשים בשכבות אלה. יותר מכולן נפגעו האמהות החד-הוריות.

ניתן להצביע על שלוש פגיעות עיקריות, כלהלן:

פגיעה ראשונה

המדיניות הכלכלית פגעה ברשת הביטחון הסוציאלית, דהיינו, במערכת הקצבאות של המוסד לביטוח לאומי. כתוצאה מכך, היא החלישה מאד את השכבות החברתיות החלשות ממילא.

הקצבאות שקוצצו רלוונטיות מאד לנשים: קצבת ילדים, קצבת זקנה, דמי אבטלה והבטחת הכנסה.

פגיעה שניה

המדיניות הכלכלית פגעה בשירותים החברתיים המרכזיים של המדינה - שירותי החינוך, הבריאות והרווחה. בעשותה כן, הגדילה הממשלה את הפערים בין בעלי הכנסה גבוהה, הפונים יותר ויותר לשירותים פרטיים או מופרטים, ובין בעלי הכנסה בינונית ונמוכה, הנאלצים להסתפק בשירותים ממלכתיים מעוטי תקציב.

נסיגת המדינה ממחויבותה לספק שירותים חברתיים לכל תושביה, גורמת לכך שמי שמסוגלת/ת להשלים את החסר מכיסו/ה הפרטי ממשיכ/ת לקבל את השירות ברמתו הקודמת, ומי שלא - מקבלת שירותים מדולדלים.

הקיצוצים בשירותים החברתיים מגדילים את העול על נשים. כאשר יום הלימודים מתקצר בגלל חוסר תקציב, יום העבודה של האישה מתארך: עליה להסתדר הן עם דרישות מקום העבודה שלה והן הצורך לטפל בילדים/ות. כאשר תקופת האשפוז מתקצרת בגלל העדר משאבים, האישה היא זו הצפויה לבצע את הטיפול במקום הצוות הרפואי - גם אם היא עובדת מחוץ לבית. וכאשר בני אדם עם צרכים מיוחדים, כדוגמת נפגעי נפש ומפגרים, נשלחים הביתה בגלל מחסור במשאבים לאחזקתם במוסדות מתאימים, מי שאמורה לטפל בהם היא האישה במשק הבית.

קיצוץ בשירותים חברתיים פירושו, העברת העלויות מן המגזר הציבורי אל מגזר משקי הבית - ובעיקר אל הנשים. בספרי תקציב המדינה נרשם הדבר כ"חיסכון", משום שהשירות שמספק משק הבית "לא עולה כסף", לכאורה. אבל נוסחת הפלא הזאת מתעלמת מן העובדה שקיצוץ בשירותים חברתיים יוצר בעיות חברתיות, שההתמודדות עמן דורשת כספים - והללו יבואו בסופו של דבר מתקציב המדינה.

פגיעה שלישית

המדיניות הכלכלית של הממשלה תרמה למיתון ולאבטלה, עקב הצמצום בכוח האדם שהיא עצמה מעסיקה, עקב צמצום התמיכות במוסדות ובגופים המעסיקים עובדות/ים, ועקב צמצום הרכישות שלה.

צעדי הממשלה פגעו באפשרויות התעסוקה של נשים - זאת, בה בשעה שהממשלה מרימה על נס את החשיבות של הגדלת שיעור ההשתתפות בשוק העבודה. הממשלה סוגרת את שער הכניסה הראשי של נשים, יהודיות וערביות כאחת, לשוק העבודה: השירותים הציבוריים. יש לזכור כי קרוב למחצית הנשים בשוק העבודה מועסקות בשירותים הציבוריים, הנתמכים על-ידי תקציב המדינה. כאשר תקציביהם של שירותים אלה מקוצצים, פירוש הדבר פחות מקומות עבודה לנשים.

המשרדים היחידים בהם מתוכננת תוספת של עובדים בשנת 2003 הם המשרד לביטחון פנים ומשרד הביטחון (הארץ, 27.8.2002), שני משרדים שבהם נשים מהוות מיעוט.

פגיעות ברשת הביטחון הסוציאלי הן פגיעות ישירות בנשים¹

הבטחת הכנסה

בשנת 2001 קיבלו קצבת הבטחת הכנסה 142,000 משקי בית בקירוב (ממוצע חודשי) (הביטוח הלאומי, רבעון סטטיסטי, כרך לב: 69). כשני-שלישים מכל אלה הן נשים: רווקות, נשואות (מחצית זוג) ואמהות חד-הוריות.

נשים חד-הוריות מהוות בערך 36% ממשקי הבית המקבלים הבטחת הכנסה (שם: 71). בשנת 2000, כמחצית האמהות החד-הוריות (47%) שקיבלו קצבת הבטחת הכנסה קיבלו את הגמלה בעילת "אם" - כלומר, בגלל היותן אמהות לילדים מתחת לגיל 7 (שם: 28). מדובר במספר של בערך 22,000 נשים (שם: 28). אלה האמהות שהממשלה מתכוונת לפגוע בהן בצורה החמורה ביותר.

כמחצית מן האמהות החד-הוריות המקבלות הבטחת הכנסה הן עולות חדשות שהגיעו לישראל בשנות התשעים. סטריאוטיפ נפוץ של נשים המקבלות קצבת הבטחת הכנסה מציג אותן כנשים שאינן עובדות ואף אינן רוצות לעבוד; זהו סטריאוטיפ שטופח על ידי משרד האוצר והופץ על-ידי אמצעי התקשורת. העובדות הן שונות: לא פחות משיעור של 40% מהאמהות החד-הוריות המקבלות הבטחת הכנסה מדווחות על הכנסה מעבודה (ביטוח לאומי, מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה 1996-2000: 45). בשנת 2000, ההכנסה הממוצעת מעבודה של אם חד-הורית הייתה בערך 2,000 ש"ח (שם: 43).

במהלך שנת 2002 נרשמו פגיעות משמעותיות במקבלי קצבת הבטחת הכנסה: ראשית, הוחלט שקצבת הבטחת הכנסה לא תעודכן לפי השכר הממוצע, לא בינואר 2002 ולא בינואר 2003. בנוסף, הקצבה קוצצה בשיעור של 4% (למעט השלמת הכנסה לגמלאים ולנכים). קיצוץ זה נכנס לתוקף ביולי 2002.

עתה מסתבר כי הקיצוצים של 2002 היו רק בבחינת מבוא: הצעת התקציב לשנת 2003 כוללת שורה של קיצוצים נוספים בקצבאות הבטחת הכנסה ובהטבות הנלוות למשקי הבית הנתמכים על-ידי קצבת הבטחת הכנסה.

מוצע לקצץ בקצבאות הבטחת הכנסה בשיעור מוגדל (78% ממקבלי/ות הבטחת הכנסה, כולל כל האמהות החד-הוריות, מקבלים/ות קצבה מוגדלת). להלן גודל הקיצוץ, לפי הרכב משק הבית:

יחיד/ה 174 ש"ח

אם חד-הורית עם ילד 456 ש"ח

אם חד-הורית עם 2 ילדים או יותר 769 ש"ח

בנוסף על קיצוצים אלה בגובה הקצבה עצמה, **מוצע לפגוע באופן משמעותי במקביליות קצבת הבטחת הכנסה שגם עובדים/ות:** עד כה, כאשר חישבו את סך ההכנסות של מקבלת הקצבה, לא הביאו בחשבון (אצל משקי בית של יותר מאדם אחד) את חלק השכר השווה לשיעור של 17% מן השכר הממוצע במשק (כיום, 1,184 ש"ח); עתה מוצע להקטין זאת לשיעור של 7% (487 ש"ח) (וליחיד/ה ללא ילדים, משיעור של 13% לשיעור של 5%, בהתאמה).

התוצאות של הקיצוצים בקצבה ובגובה הסכום הפטור מופיעים בלוח שלהלן:

ההפסד הכספי של אמהות חד-הוריות עובדות

כתוצאה מן הפגיעות המוצעות בקצבת הבטחת הכנסה

הכנסה מעבודה	שכר + קצבה ביולי 2001	שכר + קצבה לפי הצעת התקציב לשנת 2003	ההפסד בהכנסה
אם חד-הורית + 1			
1,500	4,099	3,156	943
2,500	4,499	3,580	919
3,500	4,899	4,004	895
4,500	5,299	4,500	799
5,500	5,699	5,500	199
אם חד-הורית + 2			
1,500	4,795	3,524	1,271
2,500	5,195	3,948	1,247
3,500	5,595	4,372	1,223
4,500	5,995	4,796	1,199
5,500	6,395	5,500	895

מקור: חישוב של מרכז אדווה. אנו מודים לגב' מרים שמלצר מן המוסד לביטוח לאומי על עזרתה.

עבור אמהות חד-הוריות, תוצאות הקיצוצים במרכיבים השונים של הקצבה הן:

(1) ירידה ברמת החיים;

(2) ירידה בתמריץ לעבוד, במיוחד עבור האמהות שכרן נמוך.

לדוגמה : אם חד-הורית עם ילד אחד, המתקיימת מקצבת הבטחת הכנסה בלבד, מקבלת כיום קצבה בסך 2,789 ש"ח; אם הצעת התקציב תאושר, היא תקבל 2,333 ש"ח בלבד. אם תצא לעבוד, בשכר של 2,500 ש"ח, תקבל קצבת הבטחת הכנסה (השלמה לשכר) בסך 1,125 ש"ח, בעוד שכיום היא מקבלת השלמה בסך 1,999 ש"ח. **ההפסד: 919 ש"ח.**

מתוכננות גם פגיעות נוספות. היום, כתוצאה מחוק משפחות חד-הוריות (1992), אמהות חד-הוריות שלהן ילדים מתחת לגיל 7 אינן נדרשות לעמוד במבחן תעסוקה (הוכחה שהן מחפשות עבודה אך לא מוצאות). אחת ההצעות של תקציב 2003 היא **לחייב את חד-הורית (ואלמנה) במבחן תעסוקה** - החל מתום חופשת הלידה.

הצעה נוספת הפוגעת באמהות חד-הוריות הנזקקות לקצבת הבטחת הכנסה : **לנתק את הזיקה שבין קבלת קצבת הבטחת הכנסה ובין קבלת הטבות שונות** : פטור מאגרת טלוויזיה; הנחה בדמי בריאות; הנחה בארנונה; הנחה בתחבורה ציבורית.

מבין ההטבות הנלוות, שלוש אמורות להינתן באופן אוטומטי. האחת היא הנחה בדמי ביטוח בריאות: המוסד לביטוח לאומי מנכה במקור סכום מינימום (84 ש"ח) מהגמלה להבטחת הכנסה עבור דמי בריאות. תושבות שאינן זכאיות להטבה הזאת משלמות 3.1% משכרוהן, עד לסכום השווה למחצית השכר הממוצע במשק, ועל יתרת השכר, אם יש כזאת, 4.8%.

גם הפטור מאגרת טלוויזיה אמור להינתן באופן אוטומטי, מאחר ורשות השידור מקבלת מן המוסד לביטוח לאומי את רשימת מקבלי/ות הבטחת הכנסה (לפעמים יש תקלות ברשימות, ועל כן יש צורך לפקוח עין). בשנת 2002 עלתה אגרת טלוויזיה 520 ש"ח.

כיום, משק בית שמקבל קצבת הבטחת הכנסה זכאי להנחה של 70% בארנונה. גם הנחה זו אמורה להתקבל באופן אוטומטי, אולם לעתים מבקשות הרשויות ממקבלי/ת הקצבה להציג אישור על כך. גובה הארנונה משתנה בהתאם לגודל הדירה ומקום הדירה.

איש/ה המקבלי/ת הבטחת הכנסה זכאי/ת גם להנחה של 33% בכרטיסיה של 15 נסיעות באוטובוס, בנסיעות שעלותן אינה עולה על 20 ש"ח. כדי ליהנות מן ההטבה הזאת, על מקבלי/ת הקצבה לבקש כרטיס זיהוי מיוחד ממשרד התחבורה, שבעזרתו אפשר לרכוש כרטיסיה. על כרטיס חודשי חופשי אין הנחות.

אם תאושר הצעת הממשלה, ההנחות הללו לא תינתנה עוד באופן אוטומטי למקבלי/ות הבטחת הכנסה.

קצבת ילדים

הנשים הן אלה שמקבלות את כספי קצבת הילדים ישירות לחשבונות בנק על שמותיהן. במשפחות רבות, קצבת הילדים היא הכסף היחיד הנתון לשליטת האישה. מחקרים שנעשו מראים שהכספים הללו אכן משמשים לרווחת הילדים, לפי הכלל הידוע: גברים קונים לעצמם ונשים קונות לילדיהן. כיוון שכך, הקיצוצים שנעשו בשנה האחרונה - ואלה שטרם יושמו - יגרמו להפחתת המזומנים שבידי נשים ולהפחתת רווחת הילדים.

במהלך שנת 2001 ושנת 2002 נרשמו פגיעות רבות בקצבת הילדים.

ראשית, הוחלט לשחוק את קצבת הילדים על ידי כך שהיא לא עודכנה לפי השכר הממוצע בינואר 2002 ואף לא תעודכן לפי השכר הממוצע בינואר 2003.

בפברואר 2002 הוחלט על קיצוץ של 12% בקצבת הילדים, ובאפריל 2002 הוחלט על קיצוץ נוסף בשיעור של 4%. באותה העת, הוחלט גם לקצץ את קצבת הילדים של הורים שלא שירתו בצבא, בשיעור של 20%.

התוצאות של הקיצוצים בקצבה מופיעות בלוח שלהלן:

כמה הפסידו מקבלות קצבת ילדים?

ערך נקודה 2001	ערך נקודה אילו עודכנה ב-2002	קיצוץ 12% בפברואר	קיצוץ 4% באפריל	קיצוץ 20% להורים שלא שירתו	הפסד להורים ששירתו מינוס 2 4	הפסד להורים שלאשירתו מינוס 2 5
ילד אחד						
171	174	151	146	116	בחודש - 28	בחודש - 58
					בשנה - 336	בשנה - 696
שני ילדים						
342	348	302	292	232	בחודש - 56	בחודש - 116
					בשנה - 672	בשנה - 1,392
שלושה ילדים						
684	695	603	581	463	בחודש - 114	בחודש - 232
					בשנה - 1,368	בשנה - 2,784

מקור: חישוב של מרכז אדוה. אנו מודים לגב' מרים שמלצר מן המוסד לביטוח לאומי על עזרתה.

קצבת זקנה

תוחלת החיים של הנשים ארוכה מזו של הגברים, ועל כן נשים מהוות רוב בקרב מקבלי קצבת זקנה - 56%. בקרב מקבלי קצבת זקנה הזכאים להשלמת הכנסה (בגלל שהכנסותיהם נמוכות מהמינימום שנקבע בחוק), נשים מהוות רוב גדול עוד יותר - 65%.

הקיצוצים של 2002 פגעו במקבלי/ות קצבת זקנה. הקצבה לא עודכנה לפי השכר הממוצע במשק בינואר 2002 והיא אף לא תעודכן לפי השכר הממוצע במשק בינואר 2003. בנוסף על כך קוצצה הקצבה - כמו רוב שאר הקצבאות בשיעור של 4%. הקיצוץ של 4% לא חל על מקבלי/ות קצבת זקנה הזכאים/ות גם להשלמת הכנסה.

התוצאות של הקיצוצים בקצבה מופיעות בלוח שלהלן:

כמה הפסידו מקבלי/ות קצבת זקנה

הפסד שנתי	הפסד חודשי	לאחר הפגיעות	הקצבה הבסיסית לפני הפגיעות	
ש"ח 708	ש"ח 59	ש"ח 1,069	ש"ח 1,128	יחיד/ה (ללא השלמת הכנסה)
ש"ח 1,056	ש"ח 88	ש"ח 1,604	ש"ח 1,692	זוג (ללא השלמת הכנסה)
ש"ח 276	ש"ח 23	ש"ח 1,863	ש"ח 1,886	יחיד/ה (עם השלמת הכנסה)
ש"ח 1,608	ש"ח 134	ש"ח 2,695	ש"ח 2,829	זוג (הכנסה עם השלמת)

מקור: חישוב של מרכז אדוה. אנו מודים לגב' מרים שמלצר מן המוסד לביטוח לאומי על עזרתה.

אי תשלום תוספת יוקר

על פי חוק הביטוח הלאומי, הקצבאות המחליפות הכנסה אמורות להתעדכן בתחילת ינואר, בהתאם לשכר הממוצע במשק, ובכל פעם שמשולמת תוספת יותר לשכירים במשק. בשנים האחרונות, לא הייתה עלייה משמעותית במדד המחירים לצרכן ולכן לא שולמה תוספת יוקר. אולם בשבעת החודשים הראשונים של 2002 עלה מדד המחירים לצרכן בשיעור של 7%. באוגוסט דרשה ההסתדרות תשלום תוספת יותר לשכירים; בינתיים, לא נראה שזו תשולם. במלים אחרות, הקצבאות המחליפות הכנסה ימשיכו להישחק גם בלא קיצוצים נוספים. רמת החיים של נשים בכלל, ושל נשים מבוגרות וחד-הוריות במיוחד, תמשיך לרדת.

דמי אבטלה

כל פגיעה בדמי אבטלה פוגעת בנשים יותר מאשר בגברים, משום ששיעור האבטלה בקרב הנשים גבוה יותר: בשנת 2001, נשים היוו 49% מהמובטלים בעוד שהן היוו רק 46% מכוח העבודה האזרחי.

למרות שרוב המובטלים והמובטלות הם בעלי השכלה של 12 שנים או פחות, ההשכלה הגבוהה מהווה גורם מחסן אצל גברים יותר מאשר אצל נשים: בשנת 2001, 35.7% מהנשים המובטלות היו בעלות לפחות 13 שנות לימוד, לעומת 28.8% מהגברים המובטלים (אסתר טולידנו, מקבלי דמי אבטלה בשנת 2001, המוסד לביטוח לאומי: 19).

בעבר, כל עובדת ידעה כי אם תקבל הודעת פיטורין, תצפה לה תקופת התארגנות של שישה חודשים, שבמהלכם תקבל דמי אבטלה בסכום הקרוב לשכר שלה לפני הפיטורין. לא עוד:

תקופת הזכאות לדמי אבטלה קוצרה, והיא איננה זהה לכל העובדים והעובדות. החלטות שהתקבלו באפריל 2002 קיצרו את התקופה לקבלת דמי אבטלה למי שטרם מלאו לה/לו 25 שנים - לתקופה של 50 יום, לבנות/י 25-35 (ללא תלויים) - לתקופה של 100 יום, ולחילול/ים משוחררות/ים - לתקופה של 70 יום.

אם לא די בקיצוץ בתקופת הזכאות, הרי שגם גובה דמי האבטלה קוצץ. ראשית, נקבעה תקרת תשלום (בגובה השכר הממוצע במשק). שנית, דמי האבטלה נשחקו כתוצאה מאי עדכונם לפי השכר הממוצע במשק בינואר 2002 (ובהמשך - בינואר 2003). שלישית, דמי האבטלה קוצצו בשיעור של 4%.

אם לא די בכל אלה, באה עתה הצעת התקציב לשנת 2003 ומבקשת להעניש את מקבלות/י דמי אבטלה, על-ידי דרישה להתייבב 3 פעמים בשבוע בלשכת שירות התעסוקה ועל-ידי ביטול הזכאות ליהנות מקורסים להכשרה מקצועית במסגרת של משרד העבודה.

{הערות}

¹תקציב 2003 טרם פורסם; הניתוח שלהלן מתבסס על החלטות הממשלה כפי שפורסמו על ידי משרד האוצר ביום 28.7.2002.

פקס. 5602205-03, מרכז אדווה, ת.ד. 36529, תל-אביב 61364, טל. 5608871-03

Fax. 03-5602205, Adva Center, POB 36529, Tel Aviv 61364, Tel. 03-5608871

e-mail: advainfo@bezeqint.net